

Πανεπιστημιακή μετάπλαση: Ανάγκη ή επιλογή;

Α. Μάνθος

Διαπιστωτική προσέγγιση

Η αρχαιότερη φράση που θεμελιώνει και δικαιώνει την έννοια και την ύπαρξη του Πανεπιστημίου είναι του Αριστοτέλη, ο οποίος εκφέρει θεσφατικά ότι «Πάντες άνθρωποι, του ειδέναι ορέγονται, φύσει».

Η μορφή του Πανεπιστημίου, όπως το παρακολουθούμε στην ιστορική του εξέλιξη και στη σημερινή του κατάσταση, σχηματοποιήθηκε από τον Πρώσο Υπουργό, διπλωμάτη και φιλόσοφο Wilhelm von Humboldt. Το 1810 του δόθηκε η ευκαιρία να διατυπώσει τις αρχές λειτουργίας ενός πανεπιστημίου, κατά την ίδρυση του Πανεπιστημίου του Βερολίνου. Πανεπιστήμια υπήρχαν ήδη πολύ πριν, αλλά ο τρόπος λειτουργίας τους ήταν άτυπος, περιπτωσιακός, χωρίς συγκεκριμένες διακηρυγμένες αρχές, προσαρμόζοντας την εκπαιδευτική λειτουργία και την πολιτική τους στο πνεύμα και τις αντιλήψεις των εκάστοτε διοικούντων. Το όραμά του von Humboldt σχηματοποιούνταν σ' ένα ίδρυμα, το οποίο θα διακονούσε και θα εφήρμοζε συνδυαστικά την έρευνα με την εκπαίδευση, τοποθετώντας τους φοιτητές δίπλα στους ερευνητές και στοχαστές του πανεπιστημίου. Επιδίωξη επομένως του υπό ίδρυση τότε Πανεπιστημίου ήταν να προσελκύσει τα πιο φωτεινά ερευνητικά και βαθυστόχαστα μυαλά της εποχής, τα οποία θα δημιουργούσαν ώσωση με τους φοιτητές τους, από τους οποίους θα μπορούσαν να αντλήσουν ιδέες, νέες προσεγγίσεις, ισχυρή δυναμική, και πολύτιμους βοηθούς. Πράγματι, εφαρμόζοντας το πρότυπο αυτό, το Πανεπιστήμιο του Βερολίνου αναγνωρίστηκε γρήγορα σε διεθνές επίπεδο, εντάσσοντας συνεχώς στο δυναμικό του καινοτόμα επιστημονικά μυαλά και στιβαρούς στοχαστές φιλοσόφους.

Την περίοδο εκείνη, και στη συνέχεια, τα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια που λειτούργησαν με βάση τις πιο πάνω αρχές, απέκτησαν παγκόσμια πρωτοπορία. Έγιναν πρότυπα λειτουργίας και για τα Πανεπιστήμια των ΗΠΑ, τα οποία ξεκίνησαν τη λειτουργία τους, με βάση το Ευρωπαϊκό πρότυπο.

Σήμερα είναι προφανές ότι η κατάσταση έχει αλλάξει. Ηγετικά Πανεπιστήμια δεν είναι μόνο, ή κυρίως, στην Ευρώπη. Ο μεγαλύτερος αριθμός αυτών που κινούνται κυρίως στην ερευνητική, αλλά και στην εκπαιδευτική πρωτοπορία βρίσκεται στις ΗΠΑ, και σε μικρότερο βαθμό στην ανατολική Ασία. Η μείζων αυτή αλ-

**Καθηγητής Ιατρικής Σχολής,
πρώην Πρότανης ΑΠΘ,
Θεσσαλονίκη**

λαγή υλοποιήθηκε μετά το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου.

Είναι πανθομολογούμενο ότι ζούμε μια συγκλονιστική αλλαγή στα κράτη, στις κοινωνίες, στις αντιλήψεις, στις προτεραιότητες, και στο σύνολο κόσμο, που δεν έχει καμιά σχέση με την εποχή του Humboldt. Τα έθνη απομακρύνονται συνεχώς και ταχύτερα από την οικονομική αντίληψη των κατασκευαστικών βιομηχανιών και κινούνται προς την οικονομία που βασίζεται στη γνώση. Ως συνέπεια της στροφής αυτής έρχεται το γεγονός ότι τα έθνη δεν ανταγωνίζονται πλέον μόνο στο επίπεδο της βιομηχανικής τους ικανότητας ή της προσβασιμότητάς τους στις φυσικές πηγές, αλλά στηρίζονται συνεχώς περισσότερο στους άριστα εκπαιδευμένους εργαζόμενους, στην χρήση της ευφυΐας, και στη γνώση.

Η στροφή αυτή δημιούργησε ένα νέο περιβάλλον στα Πανεπιστήμια, τα οποία βιώνουν την αλλαγή γύρω τους, πιεζόμενα για τη δική τους μετεξέλιξη και προσαρμογή στο νέο ρόλο, τον οποίον είναι υποχρεωμένα να παίξουν. Ως πρώτη πίεση είναι η επιλογή μεταξύ της ανάγκης να παράγουν έναν συνεχώς αυξανόμενο αριθμό αποφοίτων, και από την άλλη μεριά να διατηρούν την ποιότητα και να παραμένουν οι μόνοι παραγωγοί γνώσης. Είναι προφανές ότι η πίεση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να βιώνουμε στις μέρες μας, σε παγκόσμιο επίπεδο μια βαθμιαία εξειδίκευση, κατά την οποία αρχικά, κυρίως μικρά Πανεπιστήμια, να εστιάζουν συνεχώς περισσότερο μόνο στην ανωτάτη εκπαίδευση, ενώ αυξάνονται συνεχώς τα ερευνητικά ινστιτούτα τα οποία προβάλλονται συνεχώς περισσότερο από την καινοτόμο έρευνά τους, που κινείται στα όρια της επιστήμης.

Η παγκόσμια αυτή αυξανόμενη τάση των Πανεπιστημίων υπάρχει για να δημιουργείται προοπτική προσέλκυσης χρηματοδοτών, ώστε να εξασφαλίζεται η πνευματική ιδιοκτησία της έρευνάς τους, ή να βελτιώνονται οι όροι διαπραγμάτευσης με τις βιομηχανίες και την παραγωγή γενικότερα. Για το γεγονός αυτό ορισμένοι εκφράζουν τον φόβο ότι θα μπορούσε να απειλήσει την πνευματική ανεξαρτησία των Πανεπιστημίων.

Από τα παραπάνω προκύπτει αβίαστα ένα γενικό ερώτημα, το οποίο αφορά το εάν στην εποχή μας, την εποχή των μειζόνων αλλαγών, το πρότυπο των Πανεπιστημίων του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή των ερευνητικών Πανεπιστημίων, αποτελεί ακόμη και σήμερα την καλύτερη στρατηγική, για να απαντηθούν οι προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα. Προκύπτουν

έτσι θεμελιώδη και συνάμα αγωνιώδη ερωτήματα όπως:

– Εάν τα Πανεπιστήμια αποκοπούν από την κοινωνική χρηματοδότηση εκπαίδευσης και έρευνας, συνδεδεμένα με τις επιχειρήσεις και την παραγωγή, τότε θυσιάζουν την πνευματική τους ανεξαρτησία;

– Εάν αδιαφορήσουν για τη διεξαγωγή της έρευνας και εστιασθούν κατά κύριο λόγο στην κατά το δυνατό μεγαλύτερη παραγωγή αποφοίτων, η εκπαίδευση θα ακρωτηριασθεί από το έλλειμμα της ερευνητικής δραστηριότητας;

– Θα πρέπει τα Πανεπιστήμια να συνεχίσουν τον ίδιο τρόπο λειτουργίας τους;

Η τύχη μας επιφύλαξε το εξαιρετικό προνόμιο να βιώνουμε περίοδο ριζικών και κατακλυστικών αλλαγών. Αν μπορούσε κανείς να επαναβιώσει τη μόλις προ 15ετίας καθημερινότητα, θα διαπίστωνε ότι ο σημερινός κόσμος θα ήταν αδιανόητος για τις τότε αντιλήψεις. Δειγματοληπτικά, αναφέρονται ελάχιστες μόνο από αυτές τις δραματικές αλλαγές:

– Η Ελλάδα έχει ένα από τα ισχυρότερα παγκόσμια νομίσματα.

– Η Βουλγαρία βρίσκεται στο NATO και στην Ε.Ε.

– Η Αλβανία εντάχθηκε στο NATO.

– Η Ασία αναδύθηκε και από δυνάμει είναι πλέον ενεργεία καταλυτική οικονομική παγκόσμια δύναμη.

– Η ισχύς, η μνήμη και η ταχύτητα των Η/Υ, καθώς και η ταχύτητα επικοινωνίας τους, και όχι μόνο, έχουν αυξηθεί πάνω από 1000 φορές, μόνο τα τελευταία 5 χρόνια.

– Η τηλεόραση και οι Η/Υ αρχίζουν να συμπύκνουν λειτουργικά στην αποκαλούμενη ψηφιακή σύγκλιση, δημιουργώντας και αντίστοιχες συγχωνεύσεις σε εταιρείες τηλεπικοινωνιών με τη βιομηχανία του θεάματος, με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων πολυμεσιών εταιρειών επικοινωνίας, με τρομακτικό κοινωνικό αντίκτυπο και επιρροή.

Τέτοιες ταχείες και βαθιές αλλαγές έχουν συμβεί σ' όλες τις εκφάνσεις των κοινωνικών και επιστημονικών λειτουργιών στον κόσμο, και σ' όλες τις επιμέρους κοινωνίες ανεξαιρέτως. Τα Πανεπιστήμια δέχονται σωρηδόν και ομαδόν την καταπληξία αυτών των τρομακτικών δυνάμεων μεταβολής. Σήμερα η ανώτατη εκπαίδευση αντιμετωπίζει πολιτικο-οικονομική κρίση, μεταφορά κόστους λειτουργίας, απόκλιση των εθνικών προτεραιοτήτων καθώς και των καθεστηκυίων αντιλήψεων και

θέσεων που αφορούν τη διδασκαλία και την έρευνα, καθώς και τη σχέση μεταξύ τους. Είναι παγκόσμιο φαινόμενο να δέχονται τα περισσότερα Πανεπιστήμια τις καλώς εννοούμενες προσπάθειες της εκάστοτε κρατικής πολιτικής να επηρεάσουν τα πάντα, από το τι αντικείμενο πρέπει να διδάχθει, ποιος είναι κατάλληλος για να το διδάξει, μέχρι και ποιος θα πρέπει να επιτρέπεται να σπουδάξει ή να διδάσκει.

Προσέγγιση προσαρμοστικού προσανατολισμού

Είναι σαφές από τα προηγούμενα, αλλά και αποτελεί κοινό τόπο, ότι η διεθνής κοινωνία, εκούσα-άκουσα, «τρέχει» τη «γνωστική» της περίοδο. Δηλαδή οι δράσεις της και η έκπτυξη της βασίζεται πλέον στη γνώση. Η εξέλιξη αυτή έχει ως μετάφραση και αποτέλεσμα το γεγονός πως η δύναμη του ανθρωπίνου εγκεφάλου αντικαθιστά οσημέραι την οικονομική δύναμη και το φυσικό κεφάλαιο, αποτελώντας πλέον το κλειδί στην εξέλιξη, στην προσαρμογή, στην ευημερία, και τελικώς στην ευωχία, και κατ' επέκταση στη συνεκτικότητα της κοινωνίας. Οι κοινωνίες μας εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τη γνώση, και μάλιστα στην εντατική της μορφή, και η προοπτική τους εξαρτάται όλο και περισσότερο από τους ανθρώπους της γνώσης και από τις ιδέες τους.

Αυτά τα τεράστια νέα ζητούμενα, που καθορίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά της μελλούμενης στροφής στην ανώτατη εκπαίδευση, απαιτούν μεθοδικότερη και ταχύτατα εκπυσσομένη στρατηγική και μεθοδολογία, ώστε να γίνει δυνατή η προσαρμογή, και να εφαρμοσθεί το νέο πνεύμα στα Πανεπιστήμια. Αυτό όμως το γεγονός αντιμετωπίζεται με τεράστια αδράνεια και περισσή καχυποψία. Το πρότυπο λειτουργίας των Πανεπιστημίων που δομήθηκε επί δύο αιώνες, θα πρέπει να αναδομηθεί σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Η αλλαγή αυτή πρέπει να εκκινήσει εκ των έσω, χωρίς μείζονες, και αντιφατικές πολλές φορές, υπαγορεύσεις και πιέσεις, από τις διάφορες πολιτικές σκέψεις, αντιλήψεις και επιλογές. Θα πρέπει να συντελεσθεί σε μια περίοδο το πολύ 10 ετών, με ακριβείς και μετρήσιμους στόχους και ορόσημα.

Εξυπακούεται ότι η δημιουργία της νέας στρατηγικής προσέγγισης, θα βασίζεται στην πρωτογενή αποστολή του Πανεπιστημίου, που επιτάσσουν οι τέσσερις όροι, που ήδη έχουν τεθεί από το ΑΠΘ, δηλαδή η σύγχρονη διδασκαλία, η έρευνα, ο ακαδημαϊκός και διοικητικός συντονισμός, και η

ώσμωση με την κοινωνία. Η αποστολή αυτή θα πρέπει να εφαρμόζεται με τον καλύτερο τρόπο, χωρίς βέβαια στο καλύτερο να συμπεριλαμβάνεται απαραίτητα και το ακριβότερο τεχνολογικά. Το θέμα είναι η νέα αντίληψη και λειτουργία, χωρίς να συνδέεται απαραίτητα με τη χρήση νέας, και μάλιστα ακριβής τεχνολογίας.

Μπορούμε να αναφέρουμε ως παράδειγμα το ρόλο και τη λειτουργία της «διδασκτικής». Πολλά χρόνια πριν, έως και χιλιάδες, οι μαθητευόμενοι μάθαιναν συζητώντας και ζώντας με τους δασκάλους τους. Σχετικά πιο πρόσφατα οι φοιτητές μαθαίνουν με διδασκαλία στις αίθουσες, κυρίως μονοδραστική. Στο μείζον της μέχρι τώρα διδασκτικής, ο πιο συχνός τύπος μάθησης ήταν διά της μαθητείας. Αυτός ο τύπος διδασκτικής υπάρχει σήμερα κυρίως σε επαγγέλματα δεξιότητων, όπως π.χ. στην ιατρική, και είναι ιδιαίτερα εντατικής δουλειάς για τις μαζικές εκπαιδευτικές ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας. Όμως οι σημερινοί φοιτητές είναι πλέον η ψηφιακή γενιά. Προσεγγίζουν τη μάθηση ως εμπειρία του τύπου «συνδέομαι και παίζω». Μαθαίνουν με αυτενέργεια, με συμμετοχή, και με πειραματισμό. Η γνώση που μέχρι τώρα συγκεντρωνόταν αποκλειστικά στις κλασικές βιβλιοθήκες, υπάρχει σήμερα σε παγκόσμια δίκτυα, τα οποία είναι εύκολα και γρήγορα προσβάσιμα στον καθένα. Έτσι μπορούν να χρησιμοποιηθούν νέες εμπειρίες μάθησης, όπως η συλλογική εμπειρία, κατά την οποία οι φοιτητές μαθαίνουν μαζί με τα μέλη ΔΕΠ, τα οποία πλέον οφείλουν να παίζουν ρόλο περισσότερο συμβουλευτικό και καθοδηγητικό, παρά διδασκτικό με την κλασική έννοια του όρου. Η αυτενέργεια είναι κλειδί στη γρήγορη και αποτελεσματική εκπαίδευση, με βάση το αξίωμα ότι τη γνώση την κατακτά αυτός που την αναζητά, και όχι αυτός στον οποίον επιβάλλεται.

Όψεις οργανωτικής προσαρμογής του Πανεπιστημίου

Η οργάνωση των λειτουργιών του Πανεπιστημίου θα έχει σημαντικό έως και καταλυτικό ρόλο στην εξελικτική του προσαρμογή. Πέραν των τεσσάρων πυλώνων που αναφέρθηκαν παραπάνω, η κοινωνία τυπικά ή άτυπα, έχει αναθέσει στο Πανεπιστήμιο σειρά άλλων εξωτερικών, δυνάμει ή ενεργεία, ρόλων, συμβουλευτικών κυρίως αλλά και ενίοτε εκτελεστικών μέσω συγκεκριμένων προσώπων, όπως: η υγεία, η οικονομική ανάπτυξη, η διασκέδαση, η εθνική ασφάλεια, κλπ. Ειδικά σε επαγγέλματα όπως η ιατρική, που γνωρίζω προ-

σωπικά, όπου η διδασκαλία, η έρευνα και η κλινική πράξη είναι αδιαίρετη τριάδα, προκύπτουν πρακτικά προβλήματα εάν η σχολή και τα νοσοκομεία δεν λειτουργούν ως ενιαίο συναφές σύνολο.

Όλα τα Πανεπιστήμια, ανεξαρτήτως μεγέθους ή επιστημονικού προσανατολισμού, συμερίζονται κοινές αξίες και στόχους. Όμως, δεν χρειάζονται όλα την ίδια ισορροπία μεταξύ εκπαιδευσεως και έρευνας. Η έρευνα θα πρέπει να παραμείνει ένας κομβικός στόχος για το συνολικό σύστημα, αλλά όχι απαραίτητα για κάθε είδους ίδρυμα ανώτατης εκπαίδευσης. Αυτό θα επέτρεπε την ανάδειξη ενός αρθρωτού συστήματος, το οποίο θα μπορούσε να περιλαμβάνει καταξιωμένα ερευνητικά πανεπιστημιακά κέντρα, καθώς και ανεξάρτητα δίκτυα αρίστων εθνικών ή περιφερειακών ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, τα οποία παρέχουν βραχύτερη, αλλά ταχύτερη και πλήρη τεχνική ή άλλη εκπαίδευση. Τέτοιο σύστημα θα κινητοποιούσε την ουσιαστική δεξαμενή γνώσης, τα ταλέντα και την ενέργεια μέσα στα πανεπιστήμια και θα καθιστούσε ανταποδοτική την αυξημένη επένδυση που χρειάζεται για να τα φέρει στην ερευνητική πρωτοπορία.

Η πιστοποίηση των νέων αναγκών θα παίζει έναν ακόμη περισσότερο σοβαρό ρόλο στη διαμόρφωση των νέων ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η πρόοδος στην ιατρική τα τελευταία λίγα χρόνια ήταν τόσο θεαματική, ώστε η συνεχιζόμενη εκπαίδευση να παίζει ουσιαστικό και κρίσιμο μοναδικό ρόλο, και έτσι καταπίεσε σε ανυπαρξία αντίστοιχα μεταπτυχιακά προγράμματα, τα οποία δεν είχαν λόγους να δημιουργηθούν και να αναπτυχθούν.

Τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, παρά το γεγονός ότι έχουν αναγνωρισθεί ως κομβικοί παράγοντες για το μέλλον της κάθε κοινωνίας από την Ευρώπη, δεν έχουν δαμάσει, ούτε έχουν αξιοποιήσει πλήρως το δυναμικό τους. Στα πανεπιστήμια πρέπει να δοθεί αυτονομία για να γίνουν καινοτόμα και να μπορέσουν να απαντήσουν στις τρέχουσες κατακλυσμαίες αλλαγές. Στην Ευρώπη μερικά από τα παλιά πανεπιστήμια βασιζονται εν μέρει στη φήμη τους και δεν δέχονται αλλαγές. Όμως γενικώς, όλα τα Πανεπιστήμια χρειάζεται να αναπτύξουν δομημένες συμμαχίες μεταξύ τους και σε διεθνές επίπεδο, με την επιχειρηματική κοινότητα, και άλλους δυνάμει συνεταιίρους. Η ΕΕ θα μπορούσε να βοηθήσει ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί δουλεύοντας σε στενή συνεργασία μαζί τους. Η Ευρώπη οφείλει να λειτουργήσει με

διεθνή τρόπο. Απαιτείται να χρησιμοποιηθεί η δυναμική της συμμετοχής στη δημιουργία και στη διασπορά της γνώσης, κατά πολύ περισσότερο από ό,τι έγινε μέχρι τώρα. Η Ευρωπαϊκή διάσταση έχει πολλά πλεονεκτήματα και μπορεί να προσελκύσει τη δημιουργία μεγάλης κλίμακας συνεργασιών, σε διεθνές επίπεδο, πέραν του εσωτερικού της. Προς την κατεύθυνση αυτή με εντατικούς ρυθμούς κινούνται ήδη τα ελληνικά πανεπιστήμια, και οφείλουν να ενισχύσουν καταλυτικά τη συμμετοχή τους στα Ευρωπαϊκά αντίστοιχα όργανα.

Η χρηματοδότηση των Πανεπιστημίων είναι ένα από τα πιο ενδιαφέροντα θέματα, ειδικά στην Ευρώπη σήμερα. Ειδικά τα χρονικά αυτή περίοδο, αλλά και γενικότερα μέχρι τώρα, η τάση στην Ευρώπη, και πολύ περισσότερο χαρακτηριστικά στην Ελληνική πραγματικότητα, η τάση είναι η συνεχής μείωση της χρηματοδότησης στην ανώτερη εκπαίδευση, με προοπτική συνεχώς αρνητικότερη. Δημιουργείται έτσι η ανάγκη για τη στροφή των ελληνικών πανεπιστημίων στην ανεύρεση πόρων, με προϋπόθεση την απαρέγκλιτη τήρηση της δεοντολογίας στο σύνολό της, κυρίως της διατήρησης της πλήρους αυτονομίας τους, στην εκπαίδευση και στην έρευνα. Η πλήρης αξιοποίηση όλων των περιουσιακών τους στοιχείων, η σύμπραξη με φορείς στην παραγωγή, η σύνδεση της έρευνάς τους με την κοινωνία, η καινοτομία και η κατοχύρωση των νέων ιδεών, ώστε να υπάρχουν πνευματικά δικαιώματα στην εκμετάλλευσή τους από τις επιχειρηματικές δραστηριότητες της κοινωνίας, οι δωρεές και πολλοί άλλοι πρόσφοροι τρόποι. Είναι πάγκοινος τόπος ότι η καλύτερη επένδυση των χρημάτων της κοινωνίας είναι η επόμενη γενιά. Έτσι διασφαλίζεται το μέλλον της. Το μειονέκτημα είναι η εξαιρετικά αργή ανάδειξη των ωφελημάτων, τα οποία όμως είναι καταλυτικά για την πορεία και την ευωχία της κοινωνίας.

Θα μπορέσουμε να είμαστε με σχετική επάρκεια προετοιμασμένοι για την πορεία μας στον 21^ο αιώνα, εάν προσεγγίσουμε τις προκλήσεις με στρατηγικό τρόπο, εάν είμαστε περήφανοι για τα ανώτατα εκπαιδευτικά μας ιδρύματα (συλλογική ταυτότητα), εάν αυτά έχουν και διατηρούν την αυτονομία που αξίζουν, πάντα σε συνδυασμό με τη διαφάνεια και τον κοινωνικό έλεγχο, και εάν εξασφαλισθεί η οικονομική ελευθερία, κυρίως στην έρευνα. Η δικτύωση και η προσαρμογή στις νέες προκλήσεις είναι βασικής σημασίας για το καλώς έχειν της επόμενης γενιάς και της ειρήνης, όχι μόνο στη χώρα μας, αλλά και στο σύνολο της Ευρώπης.

Οι κοινωνίες σήμερα εστιάζονται σχεδόν αποκλειστικά στο χρήμα, και στις διαφόρων τύπων οικονομικές αξίες. Αν και πράγματι αυτές είναι πολύ σημαντικές, δεν μπορεί να είναι οι οδηγούσες δυνάμεις της ζωής και της κοινωνίας μας. Η ευτυχία διά της γνώσης, η φιλοδοξία της ανακάλυψης, η θέληση για μάθηση, η τρέχουσα κατανόηση μεταξύ των ανθρώπων αλλά και με το παρελθόν τους, η ανακάλυψη της φύσης, και η θεραπεία των νόσων, θα μπορούσαν να είναι μερικές μόνο σημαντικές αξίες της ζωής για την ελληνική και την Ευρωπαϊκή κοινωνία. Τα Πανεπιστήμια είναι τα πιο σημαντικά ιδρύματα που μπορούν να βοηθήσουν στην επίτευξη αυτού του στόχου. Οι πνευματικοί ταγοί μπορούν να βοηθήσουν να επιστρέψουμε σε περισσότερες σημαντικές αξίες, από τις καθαρά υλικές.

Το Πανεπιστήμιο ως συνιστώσα ανάπτυξης

Μπορούν τα Πανεπιστήμια να λειτουργήσουν ως καταλύτες για την παραγωγή καινοτομιών, ιδίως στην περιφέρεια; Θα πρέπει τα Πανεπιστήμια να λειτουργήσουν με κατά το δυνατόν μεγαλύτερη εξωστρέφεια, τόσο σε περιφερειακό, όσο και σε εθνικό, ακόμη και σε Ευρωπαϊκό ή διεθνές, επίπεδο;

Αν απαιτείται κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη, τότε η έλκα προωθήσεώς της μπορεί, και πρέπει να αποτελείται από τέσσερις πτέρυγες.

- Τα Πανεπιστήμια
- Τις περιφερειακές αρχές (τοπικές και εθνικές)
- Τις επιχειρήσεις
- Την κοινωνία των πολιτών.

Αν η συνεργασία αυτή εξελιχθεί ομαλά και συνεργικά, αναπτύσσεται με τρόπο παραγωγικό και τελεσφόρο η έρευνα και η εξ αυτής καινοτομία. Το πρότυπο αυτής της συνεργασίας είναι η τετραπλή έλκα, που έχει στρατηγικό χαρακτήρα.

Η σύμπραξη αυτή είναι προφανές ότι δεν είναι αυτονόητη, και ότι η αποδοχή της δεν είναι εύλογη από όλα τα μέρη, καθώς τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά και οι προτεραιότητες των εταίρων της τετραπλής έλικας είναι διαφορετικά, και επομένως ο διάλογος και η συνεργασία μεταξύ τους είναι συχνά δυσεπίτευκτος. Οι στόχοι της κάθε πτέρυγας της έλικας είναι διαφορετικοί. Έχουν κίνητρα μη σχετικά μεταξύ τους, όπως και αφητηρία λειτουργίας που εδράζεται σε διαφορετική βάση. Πολλές φορές οι αφητηρίες λειτουργίας, αλλά και οι στόχοι, είναι τελείως διαφορετικοί, ετερογενείς,

ακόμη και αντιφατικοί, ή καμιά φορά αντικρουόμενοι. Έτσι:

- Αν η περιφερειακή πολιτική προτάσσει την ανάπτυξη και τη μείωση της ανεργίας, το Πανεπιστήμιο προτάσσει την Παιδεία, την συγκρότηση της επιστημονικής σκέψης, και τη δημοκρατική διαμόρφωση των φοιτητών-πολιτών.

- Αν οι επιχειρήσεις ενδιαφέρονται για την απόδοση και την ποιότητα των ανθρώπινων πόρων που οδηγούν σε μεγαλύτερα κέρδη, η κοινωνία απαιτεί ίσες ευκαιρίες για όλους τους πολίτες, και μάχεται για τη συνεκτικότητά της, ακόμη και για την υπερβατικότητά της.

- Αν για τους επιχειρηματίες οι νέοι ερευνητές είναι υπάλληλοι, για τους δασκάλους είναι οι μαθητές τους και διανοητικοί συνεργάτες τους.

- Αν η έρευνα για τα Πανεπιστήμια είναι αποτέλεσμα της Αριστοτέλειας ρήσης, «Πάντες άνθρωποι του ειδέναι ορέγονται φύσει», για τις επιχειρήσεις η έρευνα εντάσσεται σε επιχειρηματικούς και οικονομικούς στόχους.

Επιπρόσθετα, η δυσκολία του διαλόγου μεταξύ των εταίρων προέρχεται από το γεγονός ότι οι πολιτικές ηγεσίες αντιμετωπίζουν πολύ διστακτικά τις προτάσεις της ακαδημαϊκής κοινότητας. Αλλά και η βιομηχανία, παρά τα όποια καλά παραδείγματα, εκφράζει αμφιβολίες για την παραγωγικότητα της έρευνας που διεξάγεται στα Πανεπιστήμια.

Για να είναι κοινωνικά ωφέλιμη και αρμονικά δρώσα η τετραπλή έλκα προϋποθέτει σχέσεις αμοιβαιότητας, φωτισμένους και ανιδιοτελείς τοπικούς άρχοντες, και διαδικασίες ορθολογικής κατανομής των πόρων, που να μην ευνοούν μόνον εκείνους που προσφέρουν εφαρμοσμένη έρευνα, αλλά να προβλέπουν θετικές δράσεις για τις επιπτώσεις του ανθρώπου, και να ενισχύουν τη βασική έρευνα.

Θα μπορούσε γενικώς να διατυπωθεί ότι ο καταμερισμός των αρμοδιοτήτων και των ευθυνών μεταξύ όλων των εταίρων, αλλά και ο προκαθορισμός συγκεκριμένων στόχων, είναι στοιχεία απαραίτητα για την ευόδωση κάθε συνεργασίας.

Στην προσέγγιση της λειτουργίας της τετραπλής έλικας, ο ρόλος του Πανεπιστημίου καθίσταται πολλές φορές αμφιλεγόμενος. Η προοπτική αυτή δημιουργεί σωρεία ερωτημάτων στα οποία η Πανεπιστημιακή κοινότητα οφείλει να διατυπώνει θέσεις και να προτείνει λειτουργικά εφαρμόσιμες απαντήσεις. Μερικά από τα ερωτήματα αυτά μπορεί να είναι τα παρακάτω:

- Πρέπει τα Πανεπιστήμια να εφοδιάζουν

τους φοιτητές τους με επιχειρηματική εμπειρία πριν από την είσοδό τους στην αγορά εργασίας, και με πόση επιβάρυνση της θεωρητικής τους κατάρτισης;

– Μπορούν τα Πανεπιστήμια να δημιουργήσουν καλές σχέσεις μεταξύ τους και να κινηθούν δημιουργικά μέσα στο δίπολο συνέργια-ανταγωνισμός;

– Είναι θεμιτό να αποσυνδέεται η έρευνα από τη διδασκαλία;

– Επιτρέπεται να διαχωριστούν τα Πανεπιστήμια σε ιδρύματα βασικής ή εφαρμοσμένης έρευνας;

– Πώς διαγράφεται το μέλλον των Ανθρωπιστικών Επιστημών;

– Ποιος είναι ο ορισμός της γνώσης και ποια η σχέση της με τη σοφία και την παιδεία; Άραγε η γνώση είναι μόνο τεχνογνωσία;

Για την κάθε παραπάνω ερώτηση υπάρχει απάντηση, πιστεύω από τον καθένα. Το πρόβλημα είναι ότι οι απαντήσεις αυτές διατρέχουν όλο το φάσμα των δύο ακροτήτων, δηλαδή από την απόλυτη κατάφαση μέχρι την απόλυτη άρνηση. Αυτή η πανσπερμία απόψεων, καθώς και η ιδεοληψία μερικών σε ορισμένες απόλυτες απόψεις, δημιουργούν ένα κλίμα εκ των προτέρων αντιπαραθετικό, που διασπά την εικόνα του Πανεπιστημίου, και μειώνει την φερεγγυότητά του ως πτέρυγα της τετραπλής έλικας. Παρόμοιες εγγενείς εσωτερικές δυσκολίες δεν επιτρέπουν την αντικειμενική έκφραση στόχων και σαφών συνεργατικών προοπτικών από τις άλλες πτέρυγες της έλικας.

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι όλοι οι φορείς που αποτελούν τις πτέρυγες προώθησης της περιφερειακής ανάπτυξης οφείλουν να αντιμετωπίζουν με παρηγορία, αλλά και με κατανόηση, όλες τις απόψεις, να προσμετρούν όλες τις εσωτερικές τους συνιστώσες, και να εκφράζουν μια συνθετική άποψη. Αυτό είναι η πρώτη προϋπόθεση περυστροφής και προωθητικού έργου της έλικας.

Η δεύτερη προϋπόθεση είναι ακόμη δυσκολότερη, διότι θα πρέπει να υπάρξει συμβιβαστικός στόχος και κοινή ιεράρχηση για την επίτευξη συντονισμού και συνέργιας. Αν δεν υπάρχουν προκαταλήψεις και περίκλειστες αντιλήψεις, μπορεί να υπάρξει αμοιβαία παραδοχή στις θέσεις του καθενός, και η συνεύρεση στον κοινό τόπο της δημιουργίας και της ανάπτυξης. Αυτό που θα πρέπει απλά να γίνει είναι η εφαρμογή του μέτρου, δηλαδή το «Μηδέν άγαν» από όλες τις πλευρές.

Μπορεί να γίνουν συνεργασίες, ώστε να δημιουργηθούν ειδικά εργαλεία για την ανάπτυξη και

νοτόμων δράσεων στις περιφέρειες, τα περιφερειακά Πανεπιστημιακά δίκτυα, τις περιφερειακές πολιτικές πρωτοβουλίες, που εμπλέκουν ως εταίρους και τα Πανεπιστήμια, και τέλος την ανάπτυξη επαγγελματικών δεξιοτήτων με στόχο τη δημιουργία περιφερειών βασιζόμενων στη γνώση.

Εισηγητικές καταγραφές

Σε ό,τι αφορά τον ρόλο των εταίρων, και ειδικότερα των Πανεπιστημίων, στην προσπάθεια σύγκλισης για την κίνηση της τετραπλής έλικας, στο πλαίσιο της μετάπλασης των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, παρατίθενται επιγραμματικά παρακάτω:

– Να περιγραφεί σαφώς ο θεσμικός ρόλος των Πανεπιστημίων και να υπόκειται σε περιφερειακό έλεγχο των πλεονεκτημάτων και των αδυναμιών του.

– Να δημιουργηθούν κατάλληλες εσωτερικές δομές και συστήματα διαχείρισης, που να αναπτύσσουν ευκαιρίες για επαγγελματική σταδιοδρομία.

– Να αναδειχθεί η κοινωνική διάσταση της επιστήμης.

– Να προαχθεί η διεθνής διάσταση των Πανεπιστημίων

– Τα δίκτυα να υπηρετούν συγκεκριμένους στόχους και να καθοριστούν με σαφήνεια οι ευθύνες του κάθε εταίρου στις σχέσεις του με το Πανεπιστήμιο.

– Να δημιουργηθεί στην περιφέρεια μια κρίσιμη μάζα με ελεγχόμενο μέγεθος και με μία φωνή, που να αναλαμβάνει την ολοκλήρωση των στόχων, οι οποίοι δεν είναι δυνατόν να επιτευχθούν σε ατομικό επίπεδο.

– Να διασυνδεθούν όλοι οι παράγοντες (Κυβέρνηση-Πανεπιστημιακά ερευνητικά κέντρα-Βιομηχανία / Επιχειρήσεις)

– Τα προγράμματα να ανταποκρίνονται με ουσιαστικό τρόπο στις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας.

– Να γίνεται χρήση, όπου αυτό είναι εφικτό, όλων των διαθέσιμων πόρων, από τα εθνικά και από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε, για την επέκταση και διεύρυνση των υποδομών.

– Να μην περιορισθεί η ελευθερία και το κατάλληλο περιβάλλον για την παραγωγή γνώσης, που βασίζεται σε έρευνα, καθοδηγούμενη από την επιστημονική περιέργεια του ερευνητή.

– Τα Πανεπιστήμια να υιοθετήσουν συστήματα χρηματοδότησης των Τμημάτων με γνώμονα όχι

μόνο τον αριθμό των φοιτητών, αλλά κυρίως, την ποιότητα του προσωπικού, συμπεριλαμβανομένων και των ερευνητικών δραστηριοτήτων.

– Να συμφωνείται μια αμοιβαίως επωφελής κατάσταση όταν σχεδιάζονται περιφερειακές πολιτικές που εμπλέκουν τα Πανεπιστήμια, ούτως ώστε η περιφερειακή πολιτική να συμβάλλει στην ανάπτυξη του Πανεπιστημίου, και αντίστροφα.

– Να δίδεται το απαιτούμενο χρονικό διάστημα για αμοιβαία κατανόηση και να επινοούνται δημιουργικοί τρόποι για την εξεύρεση συμβιβαστικών λύσεων.

Καταληκτικές θέσεις

– Στις σύγχρονες ασταθείς, ρευστές και αναθεωρητικές συνθήκες το Πανεπιστήμιο οφείλει να πρωτοστατεί στη δημιουργία της κοινωνίας της γνώσης, να αναθεωρεί τα πρότυπα λειτουργίας του, και να χαρακτηρίζεται από εξωστρέφεια.

– Υφίσταται ανάγκη συνέργιας με την περιφέρεια και την αγορά εργασίας, με τη δημιουργική σύμπραξη της κοινωνίας των πολιτών.

– Ως προϋπόθεση τίθεται συμφωνία αμοιβαίως επωφελής, ώστε η περιφερειακή πολιτική να συμβάλλει στην ανάπτυξη του Πανεπιστημίου, όπως αυτό την αντιλαμβάνεται και τη σχεδιάζει στο πλαίσιο της αυτονομίας του, και το αντίστροφο.

– Το Πανεπιστήμιο μπορεί και οφείλει να προτείνει, και να υλοποιεί, καινοτόμες περιφερειακές δράσεις, στο πλαίσιο της ώσμωσής του με την κοινωνία.

– Δεν είναι κοινωνικώς λειτουργική η πλήρης εργαλειοποίηση της γνώσης.

– Το δίδυμο έρευνα-διδασκαλία θεωρείται αδιαίρετο.

– Η τεχνογνωσία αποτελεί μέρος της γνώσης, αλλά δεν ταυτίζεται με αυτήν. Η εκπαίδευση οφείλει να παρέχεται σε συγκεκριμένο πλαίσιο παιδείας

– Η εναρμόνιση δράσεων των πτερύγων των ελίκων δεν σημαίνει κατά κανένα τρόπο ισοπέδωση, αλλά αντίθετα διατήρηση όλων των χαρακτηριστικών της κάθε έλικας.

– Το Πανεπιστήμιο οφείλει να βοηθά τους φοιτητές του, αναπτύσσοντας ευκαιρίες για επαγγελματική σταδιοδρομία, χωρίς να περιορίζει την ερευνητική τους ελευθερία.

– Η διδακτική οφείλει να ακολουθεί το αξίωμα ότι τη γνώση την κατακτά αυτός που την αναζητά, και όχι αυτός στον οποίον αυτή επιβάλλεται.

– Ο καθηγητής οφείλει να προσαρμοσθεί στις νέες συνθήκες διδακτικής και να μην αποτελεί απλώς τον μεταδότη των πληροφοριών στον φοιτητή ή τον καταμετρητή της συσσώρευσής τους στον μαθητευόμενο, αλλά να προάγει τη διάδραση και την αυτενέργεια.

Επιμύθιο

Κλείνοντας την παράθεση αυτή των θέσεων-αντιλήψεων, είναι σαφής και η απάντηση στο ερώτημα του τίτλου. Η μετάπλαση των Πανεπιστημίων είναι ανάγκη, και μάλιστα μεγίστη, επειγούσα και αδήριτη.